

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ:
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЯТИВНИХ МЕТОДІВ КУЛЬТУРИ
Й ОСВІТИ 30-Х РР. ХХ СТ.**

Розглядаються питання адаптації регулятивних методів формування і управління культурою в контексті функціонування мистецьких навчальних закладів в культурі України 30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *культурологія, система мистецької освіти, культура в Україні, регулятивні методи управління, культура, мистецтво.*

Рассматриваются вопросы адаптации регулятивных методов формирования и управления культурой в контексте функционирования учебных заведений искусства в культуре Украины 30-х гг. ХХ в.

Ключевые слова: *культурологія, система искусственного образования, культура в Украине, регулятивные методы управления, культура, искусство.*

The paper deals with the problems of the regulative methods of culture formation and administration in the context of educational institutions of arts functioning in Ukraine in the 1930s.

Key words: *Cultural studies, system of art education, culture in Ukraine, regulative methods of administration, culture, art.*

Сучасні культурологічні дослідження (Богущий Ю. П., Берегова О. М., Попович М. В., Шейко В. М.) часто привертають нашу увагу до окремих періодів історії українського суспільства з метою виявлення і обґрунтування певних закономірностей його розвитку та передбачення майбутнього культурного генезису в умовах нового суспільства, особливості якого, крім інших, полягають не тільки у швидкоплинних змінах техніки, технологій, але й трансформації поглядів на національну культуру і ціннісні орієнтації, парадоксах, пов'язаних з темою виживання і збереження національних культурних особливостей тощо.

У цьому аспекті період 30-х рр. в українській культурі викликає певний науковий інтерес з точки зору виявлення особливостей адаптації регулятивних методів управління культурою, що й є завданням нашого дослідження. Визначення цих методів пропонується через вивчення діяльності мистецьких навчальних закладів, у зазначений період, коли регулювання діяльності культурно-освітньою галуззю здійснювалося в умовах все більшої централізації влади, тоталіризації суспільства.

30-ті роки ХХ ст. для України — складний, неоднозначний, сповнений протиріч і трагічних подій. Це період, коли що продовжувались процеси бурхливого руху початку ХХ століття, де виникали, розвивалися, занепадали, і часом знову відроджувалися чисельні мистецькі напрямки та течії. В українському суспільстві, мистецтві вони були представлені іменами митців, що експериментували як у традиційних

мистецьких галузях — музичному, образотворчому, театральному мистецтві, так і нових видах мистецтва. Так, бурхливо розвивається кіномистецтво, яке в цей період і формує нову лексику, методи і форми самовираження митця, мистецьку молодь. Лесь Курбас, Олександр Архипенко, Казимир Малевич, Олександра Естер, Анатолій Петрицький, Василь Єрмилов, Олександр Мосолов, Леонід Половинкін, Микола Рославець — нові імена українських митців, вихованих на академічних мистецьких традиціях. Їх творчість була яскраво авангардною, а недовгий злет був придушений тією добою в історії людської цивілізації, яку С. Цвейг називав «безумним і неправим часом», «торжеством зла, ненависті, неправди».

В Україні 30-і рр. — це й доба індустріалізації і колективізації, й період гігантських реформаторських процесів у сфері культурного життя. Наступ нової ідеології на звичні для цивілізованого світу, суспільства, мистецької еліти ціннісні орієнтації розпочинається через регулювання сфери художньо-мистецького життя. ЦК ВКП(б) 23 квітня 1932 р. приймає постанову «Про перебудову літературно-художніх організацій», якою здійснено наступ на певний плюралізм думок, що виявлявся в калейдоскопі мистецьких рухів. Ліквідовано РАПМ (Російську асоціацію пролетарських музикантів), АСМ (Асоціацію сучасної музики), ПРОКОЛЛ (Производственный коллектив студентов Московской консерватории), Пролеткульт та інші аналогічні організації. Натомість, утворюються з метою централізації і підконтрольності владі творчі спілки: спілка радянських письменників, художників, композиторів тощо. У 1934 р. на I Всесоюзному з'їзді письменників М. Горький у своїй доповіді проголосив принципи соцреалізму як мистецтва дієвого, оптимістичного, життєстверджуючого, сміливого, здатного вірно служити цілям соціалістичних перетворень світу.

На долю митців, чия творчість не відповідала ідеям соцреалізму, дісталися гоніння, репресії, фізична розправа.

Водночас у 30-і рр. формуються блискучі виконавські школи (піаніст Е. Гігельс, скрипаль Д. Ойстрах, диригенти Є. Мравінський, К. Іванов, Н. Рахлін та ін.); яскраво заявляють про себе представники науково-теоретичної думки (Б. Яворський, Б. Асаф'єв та ін.). Розвивається українська національна культура, відбувається реформування мережі закладів, де формується професіоналізм майбутніх діячів культури і мистецтва, відкриваються нові типи навчальних закладів.

30-ті роки стали переломними в роботі всієї освітньої системи в Україні, зокрема й мистецькій галузі.

У цей період широкого розвитку набувають музичні навчальні заклади, які поступово входять до системи мистецької освіти. В столиці і східному та південному регіонах відкриваються навчальні заклади нового типу — середні спеціальні музичні школи-інтернати — Київська (1934 р.), Одеська (1933 р.), Львівська (1939 р.), Харківська (1943 р.), Республіканська середня спеціальна художня школа (1937 р.) (Остання декілька разів змінювала свою назву і в 90-х рр. дістала сучасну — Державна художня середня школа ім. Т. Г. Шевченка — Авт.). У них використовується трансформований у нову інституціоналізовану форму

досвід ХІХ — початку ХХ ст., що набувався в діяльності молодших класів Київського, Одеського, Харківського й інших музичних училищ Російського музичного товариства. Професійна мистецька підготовка в новостворених мистецьких навчальних закладах загальноосвітнього типу здійснювалася професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів, при яких вони були створені, і поєднувалася із загальною середньою освітою.

Музичні, художні вищі навчальні заклади, маючи власні творчі школи і здобутки, вели підготовку кадрів, дотримуючи загальноприйнятих, засвоєних від попередніх поколінь принципів послідовності, спадкоємності в навчанні та спільних завдань.

У навчальному процесі використовується вже напрацьована єдина методика виховання, пов'язана з індивідуальною формою навчання, довготривалим професійним відбором за базовим переліком професійно спрямованих дисциплін, що передбачав вивчення теоретичних та мистецтвознавчих дисциплін паралельно з набуттям практичних навичок творчої діяльності.

Бурхливий розвиток кіномистецтва створив умови для організації підготовки мистецьких кадрів для кіновиробництва. В Україні це були Одеський державний технікум кінематографії, Київський державний інститут кінематографії, Вищі курси режисерів у Києві. В заснованому в 1930 р. Київському державному інституті кінематографії на художньому факультеті впроваджуються мистецькі спеціальності для підготовки кінорежисерів, сценаристів, кіноакторів. Цей факультет проіснував до реформи освітньої системи в 1934, у зв'язку з невисокою ефективністю тогочасної системи кіноосвіти, яка полягала в недостатній спеціалізації кінематографічних дисциплін, неузгодженістю інститутського навчання з реальним кіновиробництвом. У середині 30-х замість згаданих навчальних закладів відкриваються мистецькі школи (лабораторії, майстерні) на Одеській і Київській кінофабриках, де під керівництвом режисерів цих фабрик творча молодь мала опанувати професію кіноактора. Варіантом академічного навчання мали стати Вищі курси кінорежисерів при Київському інституті кінематографії, які проіснували протягом 1935 року. Після реорганізації освітньої галузі 1938 року українські вищі навчальні заклади припинили підготовку мистецьких кадрів для кінематографа.

Базами для розвитку театральної освіти в столиці і регіонах стали відкриті в 1939 р. Дніпропетровське театральне училище та Київське хореографічне училище.

30-ті рр. — це й період, коли завершено розпочатий протягом 1927-1937 рр. наркоматами освіти М. О. Скрипником, В. П. Затонським процес централізації і уніфікації освітньої галузі.

Наркомат освіти України (НКО) впливав практично на всю культурно-освітню сферу. В його підпорядкуванні — всі дошкільні, шкільні, позашкільні та вищі навчальні заклади, заклади політосвіти (клуби, хати-читальні, бібліотеки), академічна наука, мистецтво, музейна справа, архіви, видавнича діяльність. «Народний Комісаріат Освіти має у своєму розпорядженні більш за 20 тис. різних установ —

школи: 4-річки I ступеня — профшколи, різні курси, різні вищі учбові заклади, музеї, картинні галереї, кіно, радіо, театри, музичні установи, фабзавучі, школи селянської молоді, рампартшколи і т.д. і т.п. Усі справи культурної освіти різними шляхами сходяться і перебувають в руках Наркомосу», — згадував Наркомосвіти М. О. Скрипник [14, с. 3].

Наркомат освіти був республіканським і безпосередньо російському освітньому відомству не підпорядковувався. Його керівники до 1933 р. могли сміливо обстоювати свої думки і навіть критикувати Й. Сталіна за позицію в національному питанні, як це робив М. О. Скрипник, який вважав, що «...справа репрезентації України назовні падає лише на свідоме, національно зорганізоване українське громадянство» [19].

Конституцією (основним законом) Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнятою XI всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів 15 травня 1929 р., було визначено основні цілі і завдання, які передбачали забезпечити трудящим масам «повну, всебічну і безплатну освіту», «забезпечення усіма засобами розвиток ... української національної культури і культури національних меншостей та рішуче боротися з націоналістичними забобонами» [7, с. 455].

Але ще до її прийняття на центральний освітній орган управління і навчальні заклади покладається завдання виконання раніше прийнятих партійних. Цього потребували резолюції Пленуму ЦК ВКП(б) від 12 липня 1928 року «Про поліпшення підготовки нових спеціалістів», резолюції Політбюро ЦК КП(б)У від 20 липня 1928 р. «Про стан та перспективи загального навчання на Україні» та від 30 серпня 1928 р. «Стан вчизв України», постанова XI Всеукраїнського з'їзду Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15 травня 1929 р. «Про стан та перспективи культурного будівництва» тощо.

Перед навчальними закладами ставиться питання щодо виконання завдань, передбачених постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 3 липня 1929 р. «Про заходи по ліквідації неписьменності серед дорослої трудящої людності УСРР», постановою Всеукраїнської партійної наради в справах науки при агітаційно-пропагандистському відділі ЦК КП(б)У, затвердженої ЦК КП(б)У 22-24 вересня 1929 р. «Завдання партії і галузі наукової роботи», постановою ЦК КП(б)У від 23 серпня 1930 р. «Про запровадження обов'язкового загального початкового навчання на Україні» тощо.

Нормативними документами, що мали забезпечувати єдині стандарти освіти для вищих закладів освіти, були навчальні плани, зміст яких уже з перших років існування Радянська влада почала піддавати ідеологічному контролю. Постановою РНК УСРР від 26 квітня 1921 р. «Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового для викладання в усіх вищих учбових закладах» в усіх вищих навчальних закладах вводили обов'язкові курси із значною кількістю годин навчання. Обов'язковому вивченню підлягали суспільні дисципліни: розвиток суспільних форм (1 триместр по 4 години); історичний матеріалізм (1 триместр по 3 години); пролетарська революція, історичні

передумови перевороту, включаючи імперіалізм; його форми та історія в зв'язку з історією 19-20 століття взагалі і робітничого руху зокрема (2 триместри по 2 години), політичний лад РСФРР та УСРР (1 триместр по 2 години); організація виробництва і розподілу в РСФРР і УСРР (1 триместр по 2 години); план електрифікації РСФРР і УСРР, його економічні основи, економічна географія Росії і України, значення і умови здійснення плану (2 триместри по 2 години). Показовою при цьому є кількість природничих дисциплін — три: Фізика і космічна фізика, включаючи геофізику (2 триместри по 2 години); Хімія (1 триместр по 2 години); Біологія (2 триместри по 2 години). Отже, на цьому етапі становлення системи освіти предметів з історії культури, мистецтва в програмах підготовки фахівців з вищою освітою не передбачалося.

Водночас навчальні плани мистецьких навчальних закладів, як й інших, наповнилися переліком загальноосвітніх предметів, що забезпечували проведення загальнодержавної політехнізації освіти.

Нова реорганізація НКО України, що сталася в 1930 р., закріпила в підпорядкуванні цього центрального органу управління окрім інших культурно-освітніх установ й мистецькі навчальні заклади. Народному комісаріату освіти було делеговано функції керівництва культурно-освітньою, пропагандистською, науково-дослідною, видавничою, мистецькою, літературною діяльністю.

Особливо важливим у цей період розвитку України виявилось завдання українізації в усіх цих галузях, зокрема і самого державного апарату [12, с. 505–507]. Українізація стимулювалася вимогами до абітурієнтів щодо знання української мови під час вступу випускників шкіл до вищих навчальних закладів. Це питання регулювалося постановою НКО УСРР від 6 липня 1931 р. «Про зміну обіжників НКО в справі українізації».

Прийняття такої постанови було зумовлене тим, що українізація вищих навчальних закладів мала бути здійснена в 1930 р., але це завдання не було виконано. За статистичними даними довідників тих років, в Україні українізовано тільки 37 % вищих навчальних закладів [8, с. 216]. Складність дерусифікації, яка проводилася в цей період, пояснювалася не тільки ставленням професорів до цієї справи і відсутністю підручників українською мовою для вищих навчальних закладів. Почався й процес передачі загальносоюзним наркоматам українських вищих навчальних закладів, протидіяти якому НКО України не мав можливості.

Складним для мистецьких навчальних закладів став цей період політехнізації освіти — однієї з основних концептуальних ідей розвитку освітньої системи Росії. Ця концепція стала пріоритетною й у реформуванні освітньої системи України. Перед навчальними закладами ставилося завдання — дати комплексну підготовку молоді в широкій сфері технічних і гуманітарних знань, виховати майбутніх робітників і селян. Цього не передбачала і не могла передбачати діяльність мистецького навчального закладу, який спеціалізувався на підготовці виключно кадрів творчої інтелігенції. Така політика правлячої еліти хоча і зводилася здебільшого до формальної звітності про проведену роботу,

мала виконуватися всіма освітніми установами й організаціями. В цей час не знаходилося «жодного робітника культурно-освітньої діяльності — комуніста і навіть не комуніста, що не хрестився б інакше, як тільки політехнічним хрестом», — згадував М. О. Скрипник. Комуністична ідеологія, інтернаціоналізм, колективізм і матеріалізм стали основними критеріями у визначенні якості діяльності кожного навчального закладу.

У 30-ті рр. відбувається уніфікація освітніх систем України і Росії, яка ліквідувала десятирічне протистояння двох концепцій. Єдина освітня система створюється на нових засадах: система «...мусить бути єдина в тому розумінні, що не може бути відомча» ...; «єдина система народної освіти повинна охоплювати всі форми єдиної продукції, духовного впливу на маси, всі шляхи і способи виховувати нову, здатну боротися за комунізм і творити комунізм людину»...; «єдина система народної освіти повинна бути гнучка» ...; «кожна ланка єдиної системи народної освіти повинна мати на увазі загальні завдання» [14, с.414–415].

В освітній галузі встановлюються тверді мінімуми формальних знань, потрібних для того, щоб засвоювати науки у вищих навчальних закладах з усіх дисциплін. До навчальних закладів повертаються відкинуті на початку 20-х рр. такі форми контролю за дисципліною і якістю навчання учня-студента, як домашні завдання, іспити, характеристики тощо.

Розпочався довготривалий період розбудови радянської системи освіти на території України, який відзначився значним підсиленням партійного впливу на діяльність освітніх закладів та органів управління ними. Проведення реформ здійснюється під гаслом широкого зв'язку з трудящими, постійного контролю громадськості за роботою освітніх закладів з боку.

До виконання завдань, що ставилися органами управління культурно-освітньої галузі перед творчими, науковими організаціями, так чи інакше залучають фахівців мистецьких навчальних закладів.

Відповідно до постанови Президії ВУЦВК від 16 липня 1932 р. «Про роботу Української академії наук», ця установа мала «посилити вивчення історії класової боротьби на Україні, ... досліджувати виробничий і соціальний фольклор, фольклор пролетарської революції, вивчати проблеми української літератури, мови, мистецтва, ... досліджувати розвиток пролетарської культури нацменшостей України» [7, с. 581]. Такі ж завдання стояли й перед мистецькими навчальними закладами. Їх плани коригувалися відповідно до Постанови ЦК ВКП(б) від 23 квітня 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій», якою передбачалося об'єднання окремих асоціацій письменників, художників тощо в єдині спілки з комуністичними фракціями в них. Діяльність самих навчальних закладів спрямовується в одне русло планів ідеологічної роботи.

Новим етапом у створенні освітньої системи в Україні стала діяльність НКЮ України на чолі із В. П. Затонським, який мав «виправити» помилки, допущені його попередником, що допустив, як було

зазначено в тогочасних документах, орієнтацію української культури на буржуазну культуру та націоналістичний ухил.

Сутність цього курсу полягала в тому, щоб «створюючи українську соціалістичну державність, українську школу, зрівнюючи у правах українську мову з російською, мову українського селянства з мовою українського пролетаріату, перешкодити українській контрреволюції використати національну українську соціалістичну державність і народну українську школу для своїх класових цілей» [9, с. 11].

Радянська українізація мала на увазі перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудящих. У цьому полягала сутність комуністичного гасла про те, що «українізація та будівництво української культури повинні носити національну ознаку лише щодо форми, а за змістом своїм мають бути інтернаціональними» [13, с. 200].

На цьому етапі формування художньої культури України врахування регіональної специфіки країни планами розбудови освітньої системи не передбачалося.

З 30-х рр., за планом Й. Сталіна, освітня система мала стати конструктивно простою, як поліцейська дубинка пруської моделі освіти, що ідеально відповідала стилю мислення «видаючоїся посередственності» (так його називав Троцький — авт.) і його уявленням про найкраще.

Такий порядок був визначений і ухвалений постановами ЦК ВКП(б) від 25 серпня 1932 р. «Про навчальні програми та режим у початковій і середній школі» та постановою ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. «Про навчальні програми та режим у вищій школі і технікумах.

Таким чином, до ініційованих урядом УНР і непопулярних серед освітян у 1918 реформ, що спрямовувалися на впорядкування відносин між центральними і місцевими освітніми органами управління, на централізацію управління, уніфікацію змісту навчання в різних за типами навчальних закладах тощо, врешті-решт вдалася радянська влада, вкладаючи в них новий політичний зміст.

На червневому 1933 року пленумі ЦК КП(б)У було визначено, що «Наркомосвіта і вся система органів освіти на Україні виявилися найбільш засміченими шкідливими, контрреволюційними, націоналістичними елементами» [18]. В освітній системі розгорнулася боротьба з «націоналістами» і «націоналухильництвом» у лавах освіти, науки та культури». У цю чистку, яка відбувалася і в апараті НКО протягом 1935-1938 рр., потрапив і її ініціатор — Нарком освіти України В.П. Затонський, хоча й завдяки його «діяльності» закінчилася епоха відносно незалежної української освіти, розбудованої його попередниками.

Почали збільшуватися плани випуску підручників російською мовою [17], скасовано практику складання місцевих навчальних планів і запроваджено нові навчальні плани для всіх типів шкіл», атестація викладачів, які мали будувати справжню «більшовицьку школу» і мати відповідне мислення.

За часів царського режиму мистецькими (художніми, музичними, театральними) навчальними закладами опікувалися громадські або благодійні організації. Так, усі музичні школи, училища, консерва-

торії в Україні відкривали за матеріальної і організаційної підтримки Імператорського Російського музичного товариства, яке мало свої відділення в Києві, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Херсоні, Харкові тощо. Художню і музичну професійну освіту можна було здобути також у приватних навчальних закладах.

Після націоналізації навчальних закладів усіх типів мистецькі навчальні заклади підпорядковувалися освітнім центральним органам влади, які намагалися будувати навчальний процес у всіх навчальних закладах за єдиними правилами, часто не зважаючи на специфіку їх діяльності. Навіть назва мистецьких середніх спеціальних навчальних закладів — «училища» (музичні) в 1924 р. замінена на «технікуми» (музичні), хоча техніків ці навчальні заклади ніколи не готували, а здійснювали підготовку виконавців та викладачів гри на музичних інструментах.

З 1934 р. розпочався процес повернення старих назв навчальним закладам такого типу — Київському, Одеському музичним училищам тощо.

Створення в 1936 р. спеціального центрального відомства, яке професійно стало опікуватися проблемами мистецтва і мистецької освіти — Українського управління у справах мистецтв при Раднаркомі УСРР (Постанова ЦВК і РНК УСРР від 8 лютого 1935 р. «Про утворення Українського управління в справах мистецтв при Раднаркомі УСРР»), значно прискорило й активізувало мистецько-просвітницьку діяльність у країні, процес створення мистецької галузі з її особливостями організації роботи.

Підпорядкування одному відомству творчих організацій (театрів і інших видовищних підприємств, музичних, художньо-малярських, скульптурних та інших мистецьких установ) і мистецьких навчальних закладів створило можливості для об'єднання їх зусиль у культурно-освітній сфері діяльності, розширювало можливості відбору талановитої молоді, забезпечувало базами практики творчу діяльність студентів, сприяло творчому зростанню молодих мистецьких кадрів на досвіді знаних митців. В систему управління цього відомства було також включено Управління фото-кінопромисловості, керівництво визначними художніми підприємствами й установами республіканського значення тощо (Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 16 червня 1935 р. «Про організацію ансамблю польської народної пісні і танцю»).

Маючи в підпорядкуванні систему управлінь при облвиконкомах, протягом наступних десятиліть ця система стала потужною альтернативою системі підготовки викладачів мистецьких дисциплін (музичного виховання, малювання, креслення), яка склалася в педагогічних навчальних закладах. За відсутністю мистецьких кадрів та зосередженості на загальнокультурних питаннях у них більше уваги приділялося формальним знанням методики, педагогіки, психології і менше питанням набуття студентом практичних професійних навичок виконавської, творчої діяльності. У свою чергу це викликало додатковий попит на кадри, сприяло зростанню творчого потенціалу

мистецьких організацій (Постанова РНК УСРР і ЦК КП(б)У від 25 квітня 1936 р. «Про розвиток хорової справи на Україні»), які залучали до роботи випускників, підготовлених у «Київській, Одеській консерваторіях, Харківському і Дніпропетровському музичних технікумах».

Ця система мистецької освіти виявилася настільки авторитетною і потужною, що при реорганізації освітянської системи СРСР, спрямованої на подальшу централізацію управління освітою, мистецькі навчальні заклади лишилися в підпорядкуванні Всесоюзного комітету в справах мистецтв. Таким чином, мистецькі навчальні заклади залишилися в підпорядкуванні галузевого державного органу, що любивав їх інтереси перед новоутвореним Всесоюзним комітетом у справах вищої школи, створеного замість Всесоюзного комітету у справах вищої технічної школи (Постанова ЦВК і РНК СРСР від 21 травня 1936 р. «Про утворення Всесоюзного комітету у справах вищої школи при РНК Союзу РСР»), хоча його юрисдикція поширювалася «на всі вищі навчальні заклади незалежно від їх підвідомчості» [7, с. 685].

Для кращого відбору талановитої молоді в мистецьких навчальних закладах постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 23 червня 1936 р. «Про роботу вищих учбових закладів і про керівництво вищою школою» при прийомі на навчання передбачено додаткові іспити з малювання, креслення (в будівельні, архітектурні, художні навчальні заклади), іспити зі спеціальності (в музичні, театральні вищі навчальні заклади).

У 1937 р. вживаються заходи щодо заохочення до наукової роботи і підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників усіх галузей. В Постанові РНК СРСР від 20 березня д.р. «Про вчені звання» окремими науковими галузями виділяються «Мистецтвознавство» та «Архітектура», за якими передбачалося присудження учених ступенів кандидата і доктора наук, (у постанові РНК СРСР від 13 січня 1934 р. «Про вчені ступені і звання» такого розмежування не було).

З організацією Українського управління в справах мистецтв при Раді народних комісарів УРСР найпотужніші мистецькі навчальні заклади перейшли в його пряме підпорядкування. Це Київський театральний інститут, Київський художній інститут; Київська, Харківська, Одеська консерваторії. Постановою РНК УРСР від 25 березня 1937 р. «Про мистецькі заклади, що підпорядковуються Українському управлінню в справах мистецтв при Раді Народних комісарів УРСР» передбачалася реорганізація всіх музичних, художніх й інших мистецьких технікумів системи Управління в справах мистецтв у відповідні (музичні, художні й т.п.) школи. Таким чином, основу системи мистецької освіти становили середні мистецькі школи цього відомства, що готували кваліфікованих спеціалістів. Це - Київська театральна, Київська хореографічна, Харківська художня, Харківська театральна, Дніпропетровська музично-театральна, Дніпропетровська художня, Одеська художня, Одеська театральна, Музична школа в м. Сталіно (Донецьк), Полтавська музична, Музична школа в Артемівську, Ворошиловградська художня, Запорізька музична, Херсонська музична,

Миколаївська музична, Житомирська музична, Водицька школа самодіяльного мистецтва, Одеська школа імені Столярського. Більшість з них були перейменовані в училища, деякі продовжували функціонувати як дитячі мистецькі школи.

Важливість згаданої постанови для формування системи мистецьких навчальних закладів полягала ще й у тому, що нею було визначено не тільки мережу мистецьких навчальних закладів, але й сформовано галузь, яка забезпечувала її життєдіяльність. Вона складалася з 3 театрів опери і балету (Київський, що мав дитячу балетну студію, Харківський і Одеський), з 4 драматичних театрів (Київський російський драматичний театр і студія при ньому, Театр імені Франка в Києві зі студією, Київський єврейський театр, Київський польський театр), концертних закладів (заслужена капела «Думка», заслужена капела «Євоканс», Жіночий хоровий ансамбль, Зразкова капела бандуристів), видавництва «Мистецтво», закладу образотворчого мистецтва «Українські монументально-скульптурні майстерні», музеїв та заповідників (київські Український музейний городок, Музей західного мистецтва, Музей східного мистецтва, Музей російського мистецтва, Державний український музей, Будинок-музей Т. Г. Шевчанка; Харківська картинна галерея Т. Г. Шевченка, Канівський заповідник-могила Т. Г. Шевченка і музей Т. Г. Шевченка), ансамблів Українського танцю та Польської пісні і танцю, Центральної станції самодіяльного мистецтва, пам'яток (Софіївський собор у Києві, Андріївська церква в Києві). Ці заклади стали взірцем творчої досконалості для студентів мистецьких навчальних закладів, мистецькою навчальною базою практики для талановитої молоді, забезпечували реальну можливість для формування і відпрацювання на сцені набутих студентами в навчанні навичок виконавства.

Наприкінці 30-х рр. система установ і закладів Управління в справах мистецтв розширилася завдяки утворенню кількох колективів. Це й Український державний симфонічний оркестр, створений на базі переданого в підпорядкування Управління симфонічного оркестру Українського радіокомітету (постанова РНК УРСР від 19 червня 1937 р. «Про утворення Українського державного симфонічного оркестру»). Це й Ансамбль народної пісні і танцю УРСР, створений у складі 180 осіб відповідно до постанови РНК УРСР від 17 липня 1939 р. «Про державні музичні колективи УРСР». Це й утворення Одеського театру музичної комедії (постанова РНК УРСР від 14 грудня 1939 року «Про утворення в м. Одесі театру музичної комедії»).

Творчі колективи для багатьох студентів ставали першим місцем творчої роботи в позанавчальний час та «виробничою базою» для студентів, забезпечували заангажованість випускників мистецьких навчальних закладів.

Навчально-матеріальна база та кадровий потенціал мистецьких навчальних закладів системи новоствореної державної структури залучалися до вирішення нагальних потреб й інших галузей. Постановою РНК УРСР від 25 квітня 1937 р. «Про роботу Українфільму» з метою забезпечення зйомок українських фільмів передбачалася підготовка

акторських кадрів на відділі кіноакторів, спеціально утвореному на театральному факультеті Київського театрального інституту.

Кваліфікованих кадрів потребувала й агітаційна робота, що проводилась через регулярні широкомасштабні культурно-масові заходи. Це республіканська олімпіада самодіяльного мистецтва в листопаді 1936 р. (постанова РНК УСРР та ЦК КП(б)У від 3 вересня 1936 р. «Про розвиток українського самодіяльного мистецтва»), Республіканська олімпіада робітничо-колгоспних театрів у червні 1937 р. (постанова РНК УРСР від 8 червня 1937 р. «Про республіканську олімпіаду робітничо-колгоспних театрів») тощо.

До проведення всіяких ювілейних заходів широко залучався творчий потенціал мистецьких навчальних закладів. Так, до оргкомітету зі святкування 100-річчя з дня народження П.І.Чайковського (постанова РНК УРСР від 5 березня 1940 р. «Про утворення Республіканського ювілейного комітету по святкуванню 100-річчя з дня народження великого російського композитора П.І.Чайковського») входили творчі працівники та багато осіб професорсько-викладацького складу мистецьких навчальних закладів різних регіонів. Це професори-орденоносці Луфер А. М., Михайлов К. М., Ревуцький Л. М., Лятошинський Б. М. (Київ), Богатирьов С. С. (Харків), Столярський П. С., Віленський М. М. (Одеса), Барвінський В. О. (Львів). Єдиний, хто не мав серед них спеціальної мистецької освіти, був начальник Управління в справах мистецтв при РНК УРСР М. П. Компанієць.

У цей час формується й майбутня система культурно-освітніх навчальних закладів. Відповідно до планів реорганізації мережі та системи педагогічної освіти в 1930 р. в Україні відкрито 13 навчальних закладів комуністичної освіти.

Спочатку це були школи, технікуми комуністичної (політичної) освіти, які готували бібліотечних працівників та інструкторів організаційно-масової роботи. Першими такими закладами були Ніжинський технікум радянського будівництва, Тульчинський технікум масової політосвіти, Мелітопольський технікум політосвіти, Київський технікум комуністичної освіти, Кам'янець-Подільська школа підготовки політично-освітніх працівників (1930 р.), Олександрійський (Гданцівський) технікум комуністичної освіти (1931 р.) (у 1947 р. деякі з них було перейменовано у технікуми підготовки культурно-освітніх працівників — Авт.).

Базою для системи культурно-освітніх навчальних закладів стали й трирічні політосвітні школи. Вони, крім існуючих у Київській, Харківській, Дніпропетровській областях, були відкриті ще й в Одесі, Вінницькій і Донецькій областях з контингентом у 280 осіб у кожній (постанова РНК УРСР від 2 вересня 1937 р. «Про організацію політосвітніх шкіл»). Цією ж постановою Харківський, Черкаський та Олександрійський технікуми політосвіти також перейменовані в політосвітні школи.

У 1938 р. зміцнюється і розширюється мережа творчих мистецьких закладів у регіонах. Постановою РНК УРСР від 19 травня 1938 р. «Про розподіл театрів між новоутвореними областями УРСР» Жито-

мирській області передано 5 театрів, Полтавській області — 3 театри, Миколаївській — 5 театрів, Кам'янець-Подільській області — 1 театр. Усі вони стимулювали підвищення якості підготовки кадрів у мистецьких навчальних закладах, що існували в цих областях, наближаючи навчання творчої молоді до професійної діяльності в театрі.

У цьому ж році формується мережа клубних установ на селі, які були створені завдяки передачі сільських кінотеатрів як політосвітніх закладів із підпорядкування Управлінню в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР до Народного комісаріату освіти УРСР з перейменуванням їх у сільські будинки культури (постанова РНК УРСР від 14 липня 1938 р. «Про передачу до системи політосвітніх закладів Народного комісаріату освіти УРСР сільських кінотеатрів, збудованих на виконання постанови Центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів УРСР від 26 серпня 1933 р.»).

У 1939 р. обласні бази самодіяльного мистецтва реорганізуються на будинки народної творчості, центральний з яких — Центральний будинок народної творчості, підпорядкований Управлінню у справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР, був створений на базі Центральної станції самодіяльного мистецтва (постанова РНК УРСР від 21 січня 1939 року «Про реорганізацію Центральної станції самодіяльного мистецтва на Центральний будинок народної творчості»).

Наприкінці 30-х р. формується й мережа музеїв, підпорядкованих центральному мистецькому відомству — Управлінню в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР. Постановою РНК УРСР від 7 березня 1939 р. «Про впорядкування справи відомчої підпорядкованості музеїв України», йому перепідпорядковано 16 мистецьких музеїв в 10 областях і Києві.

Це створювало кардинальні можливості для політично-масової та культурно-освітньої роботи з широкими масами трудящих. На це спрямовувалася й робота мистецьких і культурно-освітніх навчальних закладів.

Історичним досвідом у системі підготовки мистецьких кадрів була діяльність вечірніх музичних шкіл для дорослих. Перші з них були створені в Києві, Харкові, Одесі через реорганізацію наркомосівських вечірніх робітничих консерваторій, що існували в цих містах. Управління в справах мистецтв при Раді Народних Комісарів УРСР, реорганізувавши їх у чотирирічні вечірні музичні школи для дорослих, мало забезпечити на їх базі підвищення кваліфікації учасників колективів самодіяльного мистецтва та підготовку керівників гуртків самодіяльного мистецтва (постанова РНК УРСР від 28 квітня 1939 р. «Про робітничі консерваторії»).

Значною подією в історії створення цілісної системи підготовки кадрів образотворчого мистецтва було відкриття Республіканської середньої спеціальної художньої школи (1937 р.). Спеціально для обдарованих дітей у Києві під керівництвом архітектора І. Ю. Каракіса побудовано приміщення по вул. Володимирська, 2. Під патронатом професорів Київського художнього інституту педагоги школи забезпечували таку важливу в навчанні творчих спеціальностей послідовність

і спадкоємність традицій академічного мистецтва на ранньому етапі виховання.

Кінець 30-х рр. позначився значними подіями в професіоналізації підготовки кадрів для театрів. Цьому сприяло відкриття в 1939 р. Дніпропетровського театрального училища та на базі Київської середньої хореографічної школи з дев'ятирічним строком навчання (відкрита в 1938 році) Київського хореографічного училища, прийом до якого запроваджено на базі першого класу загальноосвітньої середньої школи (постанова РНК УРСР від 21 липня 1939 р. «Про організацію Київського хореографічного училища») [2]. Навчальні плани цього навчального закладу передбачали здобуття знань в обсязі курсу загальноосвітньої середньої школи та професійну підготовку артистів балету.

У цьому ж році Київська школа майстрів народної творчості реорганізується в Київське художньо-промислове училище (постанова РНК УРСР від 20 вересня 1939 р. «Про реорганізацію Київської школи майстрів народної творчості на Київське художньо-промислове училище»).

Потужним стимулом у поліпшенні роботи учасників навчально-виховного процесу стало запровадження, на думку його організаторів, у 1939 р. в навчальних закладах соціалістичного змагання між колективами закладів освіти [11, с. 20]. До цього воно використовувалося з 1926 р. як засіб активізації діяльності в промисловості. Організація змагання, незважаючи на весь його формалізм у гуманітарній сфері з його підбиттям підсумків, проведенням урочистих заходів, врученням відзнак, надавала можливість освітянським чиновникам, керівникам навчальних закладів зайвий раз засвідчити свою лояльність до уряду, відданість ідеям, проголошеним більшовиками. Організація соціалістичного змагання стала ще одним кроком до уніфікації та централізації освітньої системи, адже діяльність кожного педагогічного колективу спрямовувалася на досягнення певних формальних показників, що були однаковими для всієї країни.

Традиція позаматеріального стимулювання педагогічної праці впродовж тривалого часу існувала в практиці діяльності українських навчальних закладів.

Складною була ситуація в західному регіоні України: вже діяли мистецькі навчальні заклади, але політика колонізації призвела до того, що «на Західній Україні не було жодного вузу, де б студенти вчилися рідною мовою» [21, с. 138].

Під гаслом розквіту українського мистецтва та цих землях та з метою «піднесення культурного рівня і творчого зростання трудящих західних областей України» [7, с. 788] відбувається реорганізація мистецьких закладів і установ у цьому регіоні. Постанова РНК УРСР від 20 грудня 1939 р. «Про організацію театрів, музичних колективів, будинків народної творчості і театральних-музичних закладів у Львівській, Дрогобицькій, Волинській, Ровенській, Станіславській і Тернопільській областях» [1] організовується Львівська державна українська консерваторія з польським відділом, з наданням їй у користування приміщення консерваторії польського музичного товари-

ства, Львівське державне українське музичне училище з польським відділом при державній українській консерваторії, з наданням йому в користування приміщення музичного інституту ім. Лисенка, Львівська державна дитяча музична семирічна школа при державній українській консерваторії, з наданням їй у користування приміщення консерваторії ім. Шимановського. Крім того, цією постановою створюються у м. Львові три музичні школи, що функціонують як окремі позашкільні навчальні заклади і не входять до складу консерваторії.

У Волинській області згаданою постановою створюються Державна українська дитяча музична семирічна школа та Вечірня музична школа для навчання дорослих без відриву від виробництва.

У Дрогобицькій області — у Дрогобичі створюються українська дитяча музична семирічна школа та вечірня музична школа для навчання дорослих без відриву від виробництва, а у м. Стрий — Державне українське музичне училище, якому надане приміщення філії інституту ім. Лисенка з усім майном і устаткуванням.

У Рівненській області створено українську дитячу музичну семирічну школу і вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва.

У Станіславській (Івано-Франківськ) області відкрито державне українське музичне училище, українську дитячу музичну семирічну школу і вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва, яким надаються приміщення, музичні інструменти, бібліотека і обладнання з філії інституту ім. Лисенка, а в м. Коломиї — українську дитячу музичну семирічну школу.

У Тернопільській області — українську дитячу музичну семирічну школу і вечірню музичну школу для навчання дорослих без відриву від виробництва, яким знов-таки надаються приміщення, музичні інструменти, бібліотека й устаткування з філії інституту ім. Лисенка.

Таким чином, мережа радянських мистецьких навчальних закладів на західних землях фактично почала створюватися на базі існуючих у Львові Консерваторії польського музичного товариства, Консерваторії ім. Шимановського, Інституту ім. Лисенка та його філій у регіонах.

Оцінюючи результати періоду 30-х рр. у формуванні культури України, можна дійти висновку щодо його неоднозначності.

Під гаслами інтернаціоналізму в суспільстві продовжувалася антинаціональна політика царського уряду до українства, але виконавцями такої політики ставали самі українці.

Цей період подальшого розширення мережі мистецьких навчальних закладів відзначений подіями в професіоналізації підготовки музичних, художніх кадрів, кадрів для театрів, появою кіномистецтва і закладенням основ підготовки спеціалістів нової культурно-освітньої галузі.

Інституціоналізація системи мистецьких навчальних закладів полягала не тільки у визначенні мережі мистецьких навчальних закладів, але й формуванні галузі культури, яка забезпечувала життєздатність системи і внесла певний порядок у їх існування.

Реформи викликали недовіру і протидію соціуму, але сприяли консолідації зусиль на спільну справу вироблення державних стандартів, кажучи сучасною мовою, освітніх послуг.

Водночас ці заклади стають осередками ідеологічної роботи, яка руйнує експерименталізм і вільність думок, що передбачає творча діяльність.

Зі встановленням радянської влади в Україні, централізацією управління в Москві, яка намагалася ліквідувати регіональну самотність, мистецькі навчальні заклади стали все більше перетворюватися в механізм ідейно-виховної роботи з населенням, у знаряддя ідеологічного зомбування соціуму.

Водночас формування художньої культури України в 30-ті рр. ХХ ст., незважаючи на централізацію влади, інституціоналізовані установи й організації як у центрі, так і в регіонах стають осередками збереження і усадкування регіональної самотності.

Важливим же результатом культурогенезу 30-х рр. стало те, що зростання значення культурно-мистецької сфери діяльності в політичній консолідації суспільства привело до створення спеціального центрального відомства, що професійно опікувалося проблемами мистецтва і мистецької освіти — Українського управління в справах мистецтв при Раднаркомі УСРР, яке стало системоутворюючим елементом системи мистецької освіти, всієї культурно-мистецької галузі.

Список літератури

1. Архів Ради Міністрів УРСР. — Інд. 26. — Протокол № 9. — Арк. 264–265.
2. Архів Ради Міністрів УРСР. — Інд. 260504. — Протокол № 7. — Арк. 33.
3. Берегова О. М. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в ХХІ столітті / Берегова О. — К.: Інститут культурології АМУ, 2009. — 184 с.
4. Бюлетень Народного Комісаріату Освіти УСРР. — 1932. — №1. — С. 3.
5. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки. — 1936. — № 31. — Ст. 116, 149, 301.
6. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки : курс лекцій. — Тернопіль, 1994. — 256 с.
7. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського Уряду 1917 — 1959 рр. : зб. документів в 2 томах. Том 1. (1917- червень 1941рр.). — Київ, 1960. — Державне видавництво політичної літератури УРСР. — 881 с. — С. 455, 581, 685, 788.
8. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: В 2 т. Т. 1. (1917-1943 рр.), - [Монографія], — К. : Видавець Ешке О.М., 2002. — 332 с. — Бібліогр.: с.327., - ISBN 966-557-096-X, — 328с.
9. Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. У к-х ч. / упор.: І.О.Кресіна, В.Ф.Панібудьласка ; за ред. В.Ф.Панібудьласки. — К. : Вища шк., 1997. — Ч.2. — С. 11.
10. Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. — К.: «АртЕк», 1999. — 728 с.: іл.
11. Про перехідні Червоні прапори для передових шкіл, районів і областей і Похвальні грамоти для учителів-відмінників — переможців у соціаліс-

Теорія та історія культури (філософські й культурологічні виміри)

- тичному змаганні // Збірник наказів і розпоряджень Народного Комісаріату Освіти УРСР. — 1940. — Ч. 9-10. — С.20.
12. Про реорганізацію Народного комісаріату освіти УСРР. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР від 13 серпня 1930 р. // Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної Партії і Радянського Уряду 1917 — 1959 рр. : зб. документів у 2 т. — К., 1960. — Том 1. (1917- червень 1941рр.). — 881 с.
 13. Сірополко С. Народна освіта на Советській Україні. — Варшава, 1934. — С.200.
 14. Скрипник М. Основні засади єдиної системи народної освіти СРСР: Доповідь на Всесоюзній партійній нараді 27 квітня 1930 р. / М. Скрипник // Скрипник М.О. Вибрані твори. — С. 414 — 415.
 15. Скрипник М. Основні засади єдиної системи народної освіти / М. Скрипник. — Х. : ДВУ, 1930. — С. 88.
 16. Скрипник М. Під клясовою ознакою // Радянська освіта. — 1933. — № 5. — С. 3.
 17. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6227. — Арк 6
 18. ЦДАГО України. — Ф. 39. — Оп. 4. — Спр. 193. — Арк. 21.
 19. ЦДАГО України. — Ф.1. — Оп.20. — Спр. 2702. — Арк. 20.
 20. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX — початок XXI ст.) : моногр. / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. — К. : Генеза, 2005. — 592 с. — С. 223—280.
 21. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях (30 ті — 50-ті роки XX ст.) / Б. О. Ярош. — Луцьк: Настир'я, 1995. — С. 138.

Надійшла до редколегії 17.11.2010 р.